

КРЪГОВА ИКОНОМИКА В ТУРИЗМА – ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

Ли́ли Стано́ева¹
e-mail: lili.stanoeva@unwe.bg

Резюме

Настоящото изследване разглежда възможностите и предизвикателствата пред внедряването на кръговата икономика в туризма, като подчертава ролята ѝ за устойчиво развитие, ефективно използване на ресурси и намаляване на отпадъците. Фокусът е поставен върху икономическите бариери, пред които са изправени туристическите бизнеси в България, включително финансови ограничения, липса на инфраструктура и ниско ниво на информираност. Анализира се и значението на устойчивите сертификати, като „Green Key“ и „Green Lodge“, като инструмент за насърчаване на отговорни практики. Като препоръка за бъдещи изследвания се предлага провеждането на емпирично проучване чрез полуструктурирани интервюта с представители на туристическия сектор, с цел идентифициране на реалните предизвикателства и степента на прилагане на кръгови модели в страната. Предложената методология има потенциала да подпомогне формулирането на по-ефективни политики и бизнес стратегии, съобразени с българския контекст на устойчиво развитие.

Ключови думи: кръгова икономика, устойчиво развитие, устойчив туризъм

JEL: Q56, L83, Q01

Въведение

Преходът към устойчиви модели на икономическо развитие се превръща в приоритет както за националните икономики, така и за отделните отрасли. Един от най-обещаващите подходи в тази посока е концепцията за кръгова икономика, която предлага алтернатива на традиционния линейен модел чрез оптимизация на ресурсите, удължаване на жизнения цикъл на продуктите и минимизиране на отпадъците. Туризмът, като динамично развиващ се и ресурсоемък сектор, е особено чувствителен към нуждата от устойчивост, което поражда необходимост от задълбочено изследване на възможностите за прилагане на кръгови модели в този контекст.

¹ Докторант, катедра „Икономика на туризма“, факултет „Икономика на инфраструктурата“, Университет за национално и световно стопанство

Тезата, засегната в научното изследване е следната: кръговата икономика притежава значителен потенциал за устойчивото развитие на туристическия сектор, но прилагането ѝ в България е съпътствано от редица икономически и институционални предизвикателства, които изискват целенасочена подкрепа и адаптирани политики.

Настоящото изследване разглежда икономическите предизвикателства и потенциала на кръговата икономика за стимулиране на устойчивото развитие в туристическия сектор. Цел на изследването е да се анализират икономическите аспекти и предизвикателства, свързани с въвеждането на кръгова икономика в туристическия сектор в България, като се очертаят възможностите за устойчиво развитие чрез внедряване на кръгови практики. Обект на изследването е туристическият сектор в България, а негов предмет са икономическите фактори и условия, които влияят върху имплементирането на кръговата икономика в туризма, включително и въздействието на устойчивите зелени сертификати и ролята на публичните политики.

Основните научноизследователски задачи на разработката са:

1. Да се представят основните принципи и подходи на кръговата икономика в контекста на туризма.
2. Да се идентифицират и анализират ключовите икономически бариери пред нейното прилагане.
3. Да се изследват възможностите за внедряване на устойчиви практики в туристически сектор в България.
4. Да се подчертае значението на устойчивите сертификати като инструмент за насърчаване на кръговия модел.

Настоящото изследване има теоретико-методологичен характер, като цели да очертае възможностите и предизвикателствата пред прилагането на кръговата икономика в сферата на туризма в България. В основата на разработката стои литературен обзор на съществуващите теоретични постановки, както и аналитичен преглед на стратегическите документи и политики, свързани с устойчивото развитие и туризма. В допълнение се представя препоръчителна методология за провеждане на емпирично изследване, включваща интервюта с представители на туристическия бизнес, с цел да се идентифицират реалните бариери и възможности за прилагане на кръгови модели. Настоящото научно изследване цели да постави основата за бъдещи емпирични анализи и да допринесе към научната дискусия за устойчивото развитие на туризма чрез прилагане на кръгови икономически модели, като анализира основните икономически пречки и разглежда потенциалните ползи, очаквайки да допринесе за по-доброто разбиране и прилагане на устойчиви практики в туризма.

Теоретична рамка – понятие за кръгова икономика и нейното приложение

Туризмът е един от най-бързо развиващите се сектори в света и играе важна роля за икономическия растеж, заетостта и намаляването на бедността (Lee, 2009). През 2019 г., преди пандемията, той е осигурил работа на 334 млн. души както пряко, така и косвено, като е допринесъл с 10,4% за световния БВП (10,3 трлн. долара), 28,3% за износа на услуги и 14,3% за световните инвестиции. Прогнозите за 2033 г. сочат, че приносът му към БВП ще нарасне до 11,2%, а към заетостта – до 13,4% (WTTC, 2023). Според доклада на UNWTO за 2023 г., туристическите дейности почти са достигнали нивата отпреди Covid-19 пандемията (UNWTO, 2023). Въпреки значителния си икономически принос, туризмът често е критикуван заради негативното си въздействие върху околната среда. Туристическият сектор е свързан с високо енергийно потребление (Zhu et al., 2022), замърсяване на околната среда, екологична деградация, голямо количество отпадъци (Thullah and Jalloh, 2021) и изграждане на инфраструктура като пътища и летища (Ghulamrabbany et al., 2013).

През последните години моделът за удължаване на жизнения цикъл на продуктите и ресурсите, известен като кръгова икономика, се утвърждава като водеща парадигма в европейските политики. Както посочват Ангелов и Заркова (2023), този модел все повече се възприема като средство за повишаване на конкурентоспособността, устойчивото използване на ресурсите и ограничаване на отпадъците (Ангелов, Здравкова, 2023). В тази връзка кръговата икономика се утвърждава и като ключов модел за устойчиво икономическо развитие, особено в сектори като туризма, които традиционно зависят от големи количества ресурси и генерират значителни отпадъци. За разлика от линейния икономически модел („вземи-произведи-изхвърли“), кръговата икономика предлага устойчив подход, като се фокусира върху минимизирането на отпадъците чрез повторна употреба на ресурси и рециклиране. Туризмът, като глобална индустрия, е изправен пред предизвикателствата на увеличаващото се натоварване върху природните ресурси и околната среда, но кръговата икономика предлага икономически ефективни решения за преодоляване на тези проблеми. В настоящото научно изследване ще анализираме икономическите предизвикателства и перспективите за внедряване на кръговата икономика в туризма, като ще се съсредоточим предимно върху примери от България. Ще изследваме ролята на устойчивите сертификати и политиките, както и тяхното въздействие върху туристическия сектор в страната.

Определение на кръговата икономика

През последните години изследването на кръговата икономика привляче значително вниманието на учените като концепция, която максимизира устойчивото управление на ресурсите чрез намаляване на отпадъците, удължаване на живота на продукта, насърчаване на рециклирането на материали и актуализиране на производителността на ресурсите (Geisendorf and Pietrulla, 2018; D'Adamo, 2019; Kaszás, Keller and Birkner, 2022). В допълнение, кръговата икономика има за цел да увеличи максимално ефективността на ресурсите чрез инициативи за намаляване, повторна употреба и преразпределение на материали и продукти (Costa, Rodrigues and Pacheco, 2020; Axhami et al., 2023). В този случай кръговата икономика се стреми да създаде система за икономическо възстановяване, щадяща околната среда и по-ефективна система за възстановяване на използването на ресурсите (Sillanpää and Ncibi, 2019; Vargas-Hernández, 2021). Осъзнавайки важността на промяната и наличието на концепцията за кръгова икономика, учените са изучавали кръговата икономика от широк спектър гледни точки, включително и сектора на туризма (Costa, Rodrigues and Pacheco, 2020; Kurtagić, 2020; Sørensen and Bærenholdt, 2020; Priatmoko et al., 2021; Li et al., 2023; Einarsson and Sorin, no date).

Едно от най-популярните определения за кръгова икономика дава Европейския парламент (ЕП), а именно – кръговата икономика е модел на производство и потребление, ограничаващ до минимум отпадъците. Той носи ползи за околната среда, икономиката и всички нас. На фигура 1 е представен този модел и направленията, които засяга.

Източник: Изследователска служба на Европейския парламент

Фигура 1: Моделът на кръгова икономика – по-малко суровини, по-малко отпадъци, по-малко емисии

Кръговата икономика представлява нов начин на мислене за връзката между човека и природата (Prieto-Sandoval, Jaca and Ormazabal, 2018). Тя е икономически модел, който цели устойчиво производство и потребление, като работи в рамките на природните ограничения и насърчава възстановяването на природни и социални ресурси (Sorin and Sivarajah, 2021). С прости думи, кръговата икономика предлага нов подход за използване на ресурсите – те се използват многократно и остават в циркулация, вместо да се изхвърлят след употреба (Preston, 2012; Urbinati, Chiaroni and Chiesa, 2017). Това изисква промяна на системата, която обхваща производството, услугите и потреблението.

Една от най-популярните дефиниции на кръговата икономика идва от фондация Ellen MacArthur (Ellen MacArthur Foundation, 2013), която я описва като индустриална система, създадена с цел възстановяване и регенерация. Вместо да се приема, че продуктите имат край на жизнения цикъл, се насърчава възстановяването им, използването на възобновяема енергия и елиминирането на токсични химикали, които пречат на повторното използване. Целта е да се премахнат отпадъците чрез по-добър дизайн на материали, продукти и системи, както и нови бизнес модели.

Друго широко използвано определение идва от Kirchherr et al (Kirchherr, Reike and Hekkert, 2017), които дефинират кръговата икономика по следния начин: „Кръговата икономика описва икономическа система, основана на бизнес модели, които заменят концепцията за излезли от употреба с намаляване, алтернативно повторно използване, рециклиране и възстановяване на материали в производството/дистрибуцията и потребление с цел постигане на устойчиво развитие“. Кръговата икономика е междудисциплинарна концепция, която все още се развива (Merli, Preziosi and Acampora, 2018), както и всеобхватен етикет (Bortello, Pascucci and Cembalo, 2020), който предстои да бъде допълнително уточняван, за да се постигне по-ясна рамка за прилагането ѝ и свързаните с нея практики.

Връзка между кръговата икономика и устойчивото развитие в туризма

В основата на кръговата икономика, често се спряга устойчивия туризъм като подход, който надхвърля оптимизирането на действията и добавената стойност на отделните участници в туризма. Това е реално средство за управление на дестинацията, придавайки ѝ иновативна и модерна визия, съобразена със съвременните тенденции на потребление. Определят се няколко ключови елемента, носещи ползи за споменатите, а именно: културни, екологични, икономически и социални блага. За да се постигне всичко това

е необходимо партньорство между заинтересованите организации и групи хора и създаване на инициативи за подпомагане развитието на устойчива транспортна инфраструктура, управление на отпадъците и защита на културното и природно наследство (Mosgaard, Kerndrup and Lehmann, 2022).

Световния съвет по устойчив туризъм определя глобални критерии за устойчив туризъм. Критериите са разделени в четири групи. Първата група е свързана с ефективното устойчиво управление на туристическите фирми, втората група със социално-икономическото въздействие на туризма, третата с културната устойчивост. Четвъртата група критерии отразяват въздействието на туризма върху околната среда и директно са свързани с кръговата икономика. Те са разделени в три подгрупи (Пенкова, 2014):

- запазване на ресурсите;
- намаляване на замърсяването;
- запазване на биоразнообразието, екосистемите и ландшафта.

Устойчивото развитие на туризма предполага не само прилагане на икономически ефективни практики, но и щадящо управление на екологичните ресурси. Както подчертава Великова (2019), устойчивостта в сектора изисква съвместно управление на човешки, физически, финансови и особено екологични активи – последните са незаменими и ограничени, а тяхната загуба би обезсмислила прилагането на останалите ресурси. Именно тук кръговата икономика предлага приложима рамка за опазване и повторно използване на тези ценности. Тя подкрепя туристическия сектор за постигане на устойчиво развитие и по-ефективно използване на ресурсите (Davies and Egas, 2022). Има също значителен потенциал като интегрираща рамка за насърчаване на заинтересованите страни в туризма към по-устойчиви практики (Manniche, Larsen and Broegaard, 2021). Както Manniche et al. (2021) подчертават, че устойчивостта е целта, а кръговатът е пътят, затова все повече се признава фактът, че кръговата икономика е инструментариум за туристическия сектор за постигане на Целите за устойчиво развитие (ЦУР) (Einarsson and Sorin, 2020; Padilla-Rivera, Russo-Garrido and Merveille, 2020). Беше, обаче, посочено също, че връзката между кръговата икономика и устойчивото развитие е слаба, когато се вземат предвид икономическия просперитет и качеството на околната среда. Освен това социалното измерение на кръговата икономика все още не е напълно признато (D'Adamo, 2019; Padilla-Rivera, Russo-Garrido and Merveille, 2020).

Приложение на кръговата икономика в туризма

Туризмът е сектор, в който кръговата икономика разкрива огромни възможности. Независимо че е класифициран като сектор на услугите, туризмът зависи от огромни количества и потоци от изчерпаеми природни ре-

сурси. Туристическата индустрия има значителна роля в текущата икономическа трансформация, тъй като има мултиплициращ ефект върху цялата икономика и може да насърчи кръговите потоци сред своите доставчици и клиенти (Vargas-Sánchez, 2021). Туристическата индустрия е тясно свързана с други ключови индустрии, особено селското стопанство, строителството, водоснабдяването, управлението на отпадъците, електричеството, канализацията, транспорта и логистиката, както и индустриите за производство на храни, напитки и текстил. По този начин участниците в туристическата индустрия имат важна роля като двигатели в рамките на кръговия преход (Einarsson and Sorin, 2020).

Приложението на кръговата икономика в туризма е в процес на изследване и установяване на ползите в дългосрочен план. Иновативните решения са от ключово значение за развитието на кръговата икономика, тъй като се стремят не само към екологични ползи, но и към социална справедливост. Те допринасят за намаляване на отпадъците, опазване на ресурсите и създаване на стойност за бизнеса и общността, като по този начин проправят път към устойчиво бъдеще (Zahariev et al., 2024). Няколко проучвания в областта на туризма признават основната роля на кръговата икономика в трансформирането на индустрията, подчертавайки нейния потенциален принос към икономическите, социалните и екологичните измерения (Cornejo-Ortega and Chávez Dagostino, 2020; Renfors, 2023; Yang et al., 2023). Възприемането на екологосъобразни практики е в съответствие с икономическия растеж на туризма, проявявайки осезаеми положителни въздействия по цялата верига на стойността на индустрията (Sifolo and Henama, 2021; Vatansever, Akarsu and Kazançoğlu, 2021). Следователно туризмът трябва да пренасочи своите практики от линейни (вземи-направи-изхвърли) към кръгови (вземи-направи-използвай-преизползвай) (Fusco Girard and Nocca, 2017). Тази промяна запазва цялата присъща стойност на продуктите, материалите, ресурсите и отпадъците, които остават в икономиката (Sillanpää and Ncibi, 2019).

Икономически предизвикателства при внедряването на кръгова икономика в туризма

Прилагането на кръговата икономика в туризма предлага много ползи, но също така среща сериозни икономически предизвикателства. Внедряването на устойчиви технологии и практики изисква значителни инвестиции, промяна на бизнес моделите и развитие на инфраструктура, което може да затрудни туристическите предприятия, особено по-малките. Въпреки дългосрочните ползи, пътят към кръговата икономика в туризма е изпълнен с финансови, инфраструктурни и информационни бариери.

Финансови бариери за туристическите бизнеси

Една от основните пречки пред туристическите предприятия при внедряването на кръговата икономика са високите първоначални инвестиции, които често са необходими за прилагане на устойчиви решения.

Инвестиции в рециклиращи системи – изграждането на ефективни системи за рециклиране на отпадъци в хотелите, ресторантите и други туристически обекти изисква значителни финансови средства. Малките и средни предприятия в България често срещат трудности при осигуряване на нужните инвестиции, особено в райони, където инфраструктурата за управление на отпадъци не е добре развита.

Енергийна ефективност – прилагането на технологии за намаляване на енергийното потребление, като соларни панели или системи за енергийно управление, може да струва значително на първоначалния етап. Въпреки че тези инвестиции водят до дългосрочни икономии, малките бизнеси може да нямат достъп до необходимите ресурси за осъществяване на такива проекти.

Иновации в управлението на ресурси – внедряването на нови модели за управление на ресурси, като кръгови вериги на доставки, изисква значителни усилия и финансови средства за трансформация на текущите бизнес процеси. Такива инвестиции често не са приоритет за туристически обекти с ограничен капитал.

Възвращаемост на инвестициите

Друг важен аспект, който затруднява прилагането на кръговата икономика в туризма, е продължителният период на възвращаемост на инвестициите. Устойчивите технологии и практики, макар и ефективни в дългосрочен план, често имат бавна възвръщаемост, което може да бъде риск за малки и средни предприятия.

Дългосрочни инвестиции и липса на краткосрочни стимули – внедряването на системи за енергийна ефективност или изграждането на зелена инфраструктура изисква сериозни капиталови вложения, които започват да носят ползи едва след години. За много от малките туристически обекти в България този период на възвращаемост може да бъде неприемливо дълъг, което ги кара да отлагат или избягват внедряването на такива технологии. Бавната възвръщаемост може да е особено проблематична за бизнеси, които разчитат на бързи печалби и краткосрочни икономически стимули. Много туристически обекти избягват дългосрочни инвестиции в устойчиви технологии, ако не виждат непосредствени ползи или стимули от страна на държавата или международни организации.

Липса на инфраструктура и подкрепа

Въвеждането на кръгови практики в туристическия сектор е пряко свързано с наличието на добре развита инфраструктура за рециклиране и управление на ресурси. Въпреки това, в много туристически райони в България липсва подходяща такава, което сериозно затруднява прилагането на кръговата икономика. Както и авторите на „Наръчник за предизвикателствата на кръговата икономика пред бизнеса и обществото“ отбелязват: „Един от съществени фактори, влияещи върху реализацията на кръгови практики, е състоянието на инфраструктурата за рециклиране. В българския контекст тя все още се развива, а ефективността ѝ зависи от взаимодействието между съществуващите съоръжения, институционалните участници и законодателната рамка (Zahariev et al., 2024). В много малки и отдалечени туристически дестинации рециклирането все още не е добре организирано. Липсата на системи за управление на отпадъци и рециклиране затруднява туристическите обекти да прилагат кръгови практики. Например в планински и селски райони, където селският туризъм процъфтява, инфраструктурата за управление на отпадъци често е недостатъчна или липсва напълно.

Липса на подкрепа от местните власти – страната разполага със стратегически документи, насочени към насърчаване на зелени технологии, устойчиво производство и иновации, като това създава стабилна основа за прилагане на кръгови модели в икономиката, включително в туризма (Zahariev et al. 2024), но в много случаи липсва институционална подкрепа на местно ниво за внедряването на устойчиви практики в сектора. Недостатъчната координация между местните власти и туристическия сектор може да забави прилагането на кръгови модели, тъй като бизнесите не получават необходимата подкрепа, било то чрез финансиране, обучение или инфраструктурни решения.

Образование и информираност на бизнеса и потребителя

Едно от най-важните предизвикателства при прилагането на кръговата икономика в туризма е липсата на информираност и образование както сред туристическите предприятия, така и сред туристите. Промяната на нагласите и поведението е критично важна за успеха на устойчивите практики.

Недостатъчна информираност на бизнеса – много от малките туристически бизнеси в България не са запознати с ползите от кръговата икономика или с възможностите, които тя предлага за подобряване на тяхната конкурентоспособност. Липсата на достъп до информация и обучение за устойчиви практики създава бариери за внедряването на кръгови модели. Много туристически обекти не са наясно с това как внедряването на рециклиращи

системи, енергийно ефективни технологии и устойчиво управление на ресурси може да им помогне както финансово, така и за опазването на околната среда.

Неосъзнато поведение от страна на потребителите – туристите също играят ключова роля за успеха на кръговата икономика. Липсата на информираност сред потребителите относно техния принос към устойчивото развитие на дестинациите води до нежелание или неразбиране на необходимостта от промяна в поведението. Насърчаването на еко-съзнателно поведение чрез образователни кампании и осведомяване на гостите на туристическите обекти е важен компонент за насърчаване на кръговите практики в туризма.

Необходимост от обучение и сертифициране – освен информираността, липсата на програми за обучение и сертифициране на туристическите предприятия, които желаят да внедрят кръгови практики, също е значителен проблем. Много бизнеси в България се нуждаят от подкрепа чрез обучения и достъп до ресурси, за да разберат как могат да приложат устойчиви решения, които да бъдат икономически изгодни и полезни за околната среда.

Инвестицията в образованието и информираността на всички заинтересовани страни е ключова стъпка към успешното внедряване на кръговата икономика в туристическия сектор.

Сертифициране и стандарти за устойчиви практики

Сертифицирането е много важен инструмент за стимулиране, чрез който да се привлече вниманието на хотелиерите върху важността на опазването на околната среда (Raykova, Varadzhakova and Gartsyanova, 2023). Като пример за България могат да се разгледат няколко марки, които работят активно и имат добре изградена система за сертифициране. Едната е „Автентична България“, създадена с цел подкрепа на качеството и оригиналния туристически продукт, основаващ се на няколко ключови ценности: професионализъм, високо качество на обслужване, отговорно отношение към околната среда и постоянен стремеж за подобрене на работната среда. Туристическите обекти за настаняване се оценяват по критерии като: обслужване на клиенти, съоръжения, управление на околната среда, управление на персонала, културни аспекти и бизнес устойчивост. Всеки критерий има различна тежест, като за устойчивото развитие 10% е отделено на управлението на околната среда и 15% на бизнес устойчивостта. В сферата на околната среда се оценяват мерки за енергоспестяване, управление на водата, отпадъците, ограничаване на замърсяването и насърчаване на екологичното поведение сред гостите. В областта на бизнес устойчивостта се следи за връзката между качеството на продукта и ефективността на бизнес управлението. Сертифицирането обръща специално внимание на сътрудничеството в дес-

тинацията и развитието на добри практики. За да разнообрази дейността си, марката също така сертифицира винени изби, акцентирайки на тяхната роля в изграждането на туристическото преживяване и облика на дестинацията като атракция.

Друг пример е марката „Зелена къща“. Този сертификат се дава на къщи за гости и малки хотели, които отговарят на изискванията за устойчива екомаркировка, създадени от Европейския център за екологичен и селскостопански туризъм и стандартите на Европейската федерация за аграрен и селски туризъм. Селският туризъм, в по-широкия му смисъл, включва различни видове туризъм, свързани с природата и селската местност. Към тези форми на туризъм, освен класическия селски туризъм, спадат и екотуризмът, етнографският туризъм, частично натуралистичният и познавателният туризъм, както и някои форми на лечебен и спортен туризъм (Статев, 2009).

Наградата „Зелен ключ“ е водещ стандарт за екологична отговорност и устойчиво управление в туристическата индустрия. Този престижен сертификат се присъжда на туристически обекти, които изпълняват стриктните изисквания на Фондацията за екологично образование (ФЕЕ). Получаването на „Зелен ключ“ представлява ангажимент на бизнеса да следва високи екологични стандарти и да намалява своето въздействие върху околната среда. За гостите това означава, че избирайки такъв обект, те допринасят за устойчивото развитие и опазването на природата. Стандартите, които тези предприятия трябва да спазват, се следят стриктно чрез редовна документация и периодични проверки.

„Зелен ключ“ е първата международна екомаркировка за туристически обекти, като хотели и къмпинги, и се базира на редица строги критерии, включително:

- екологична политика;
- управление на водите;
- управление на отпадъците;
- енергийна ефективност;
- устойчиви покупки;
- повишаване на екологичното съзнание.

Тези критерии са установени на международно ниво и са общи за всички страни, като се преразглеждат ежегодно, за да отговорят на актуалните екологични стандарти на Фондацията за екологично образование. Преоценката се извършва съвместно с всички национални координатори на програмата.

Първият български хотел, носител на еко етикета, е „Интерконтинентал“ – София. Сред заслужилите го през 2024 г. се нареждат комплекс „Топола Скайс Ризорт и Аквапарк“ в с. Топола, СПА комплекс „Катарина“ в Разлог, хотел „Петте елемента“ в Сапарева баня, комплекс „Форест Хаусис“

в Годеч и хотел „Руди“ в с. Горно Драглище. Всички са преминали успешно през акредитацията и са изпълнили критериите за намаляване на вредните си отпечатъци върху околната среда. Обектите – лидери в зеления туризъм, постигат устойчиво пестене на ресурси и подобряват управлението си, което увеличава и икономическия им успех.

Перспективи за устойчиво развитие на туризма чрез кръгова икономика

Кръговата икономика в туризма предлага възможности за трансформация на индустрията, като стимулира устойчивото развитие и икономическия растеж, намалявайки същевременно негативното въздействие върху околната среда. Туризмът, с неговия силен отпечатък върху ресурсите и местните икономики, може да бъде оптимизиран чрез въвеждането на нови бизнес модели, които насърчават повторна употреба на материали, енергийна ефективност и създаване на устойчиви дестинации.

Нови бизнес модели в туризма

Кръговата икономика открива нови възможности за създаване на устойчиви бизнес модели в туристическия сектор. Някои от най-важните тенденции включват:

- Еко-туризъм – това е една от най-бързо развиващите се форми на устойчив туризъм, която насърчава минимално въздействие върху околната среда, като същевременно дава възможност на туристите да се включват в природосъобразни дейности. Примери в България включват развитието на еко-селища и еко-къмпинги, които се стремят към нулев отпадък и прилагане на кръгови практики.
- Екологично управление на хотели – все повече хотели възприемат концепции за устойчиво управление, които включват използването на възобновяеми енергийни източници, намаляване на водното и енергийното потребление, както и рециклиране на отпадъци. В България, пример за това е „ИнтерКонтинентал София“, който прилага мерки за енергийна ефективност, минимизиране на пластмасата и управление на отпадъците, доказвайки, че кръговата икономика може да бъде въведена успешно в хотелиерския бизнес.
- Повторна употреба на материали в туристическата инфраструктура – изграждането на нови съоръжения и инфраструктура често генерира значителни количества отпадъци. Въпреки това, все повече туристически обекти въвеждат повторна употреба на строителни материали и

рециклиране на съществуващи ресурси. Това не само намалява разходите, но и подпомага опазването на околната среда.

Въздействие върху местните икономики и създаване на работни места

Кръговата икономика в туризма може да окаже значително положително въздействие върху местните икономики чрез създаване на нови възможности за бизнес и заетост. Това включва:

- Нови работни места в управлението на ресурси и отпадъци – когато туристическите обекти прилагат кръгови практики, като повторна употреба на материали, енергийна ефективност и управление на отпадъци, се създават нови работни места в областите на рециклирането, екологичното планиране и управлението на ресурси.
- Развитие на местни доставчици и устойчиви вериги за доставка – кръговата икономика насърчава използването на местни суровини и услуги, което води до икономически растеж на местно ниво. Местните производители и занаятчии могат да се възползват от нарастващото търсене на устойчиви продукти и услуги.
- Създаване на иновативни бизнеси – нови форми на туризъм като агро-туризъм, където се използват природосъобразни методи за производство и опазване на околната среда, също създават работни места и подпомагат местните икономики.

Ролята на политиките и публично-частното партньорство

Подкрепата от страна на правителствата и активното сътрудничество между публичния и частния сектор са ключови за успешното интегриране на кръговата икономика в туризма. Политиките и стимулите, насочени към насърчаване на устойчиви практики, могат значително да ускорят прехода към кръгова икономика в туристическия сектор. Zahariev et al. (2024) обобщават, че за постигане на реален напредък в прилагането на кръговата икономика в туризма е необходимо по-тясно съгласуване на бизнес практиките със стратегическите приоритети на държавата. Наличието на национална визия за устойчиво развитие, подкрепена от нормативна и инфраструктурна база, създава предпоставки за устойчиво въздействие, ако бъде съчетана с реална подкрепа към бизнеса и повишена информираност на потребителите (Zahariev et al., 2024). Политиките, които насърчават кръговите модели в туризма, трябва да бъдат не само финансово подпомагащи, но и стратегически интегрирани в дългосрочните планове за развитие на регионите. Според Великова (2021), устойчивото развитие в туризма може да бъде по-

стигнато единствено при внимателно планиране и ефективна интеграция в регионалното развитие. Това изисква не само секторни, но и междусекторни политики, които да съчетаят интересите на екологията, икономиката и местната общност.

Въвеждането на регулации и стимули, които да насърчават устойчиви бизнес практики, е от съществено значение. Национални програми за развитие могат да подкрепят туристически предприятия, които прилагат кръгови принципи чрез данъчни облекчения, субсидии за инвестиции в зелени технологии или финансови инструменти за подобряване на енергийната ефективност.

Публично-частно партньорство може да играе важна роля в развитието на кръговата икономика чрез споделени ресурси и знания. Частният сектор може да предложи иновации и добри практики, докато публичният сектор може да осигури нормативна подкрепа и инфраструктурни инвестиции. В България подобни партньорства могат да бъдат ключови в развитието на устойчиви дестинации, като например сътрудничеството между местните власти и туристическия сектор в насърчаване на еко-туризма в националните паркове.

Европейските фондове и програми, насочени към устойчивото развитие и кръговата икономика, също могат да подкрепят туристическите обекти в България. Проекти, които въвеждат иновативни екологични технологии и насърчават устойчивите бизнес модели, могат да получат финансова подкрепа и обучение чрез програми като Horizon Europe или Европейския фонд за регионално развитие.

Методология на изследването и емпиричен подход

Настоящото изследване е с преобладаващо теоретична насоченост, като разглежда икономическите предизвикателства и възможности при прилагането на кръговата икономика в туризма. С оглед на задълбочаване на анализа и при бъдещо разширение на разработката, се предлага реализирането на емпирично изследване, базирано на основните индикатори, разгледани в теоретичната част.

Предлага се провеждането на качествено емпирично проучване под формата на полуструктурирани интервюта с представители на туристическия бизнес в България. Целта на интервютата е да се получи по-задълбочена представа за степента на прилагане на принципите на кръговата икономика, предизвикателствата пред бизнеса, както и нагласите спрямо устойчивото сертифициране и политики за „зелена трансформация“.

Интервютата ще бъдат насочени към разнообразни участници в туризма, представители на следните подотрасли в сектора:

- хотели и места за настаняване – например малки и средни, извън курортите;
- туроператори и туристически агенции, които предлагат еко/културен туризъм;
- ресторанти и заведения за обществено хранене;
- еко-селища, къмпинги и алтернативни туристически обекти.

Предвижда се провеждането на 8-10 интервюта, по 2-3 представители от всеки отрасъл, което е достатъчно за събиране на типологични мнения в рамките на качествено изследване.

Основните теми, по които ще се задават въпроси, включват следните ключови направления:

- степен на прилагане на устойчиви и кръгови практики (намаляване на отпадъци, повторна употреба на ресурси, енергийна ефективност);
- основни бариери пред внедряването на такива практики (финансови, регулаторни, инфраструктурни);
- степен на информираност относно устойчиви сертификати и ефект от притежаването им;
- бизнес нагласи към бъдещи инвестиции в устойчивост;
- готовност за бъдещи действия или инвестиции в тази насока.

Пълният списък с примерни въпроси е включен в Приложение 1.

Проведените интервюта ще бъдат обект на тематичен анализ, чрез който ще се изведат повтарящи се модели и различия между отделните подсектори на туристическата индустрия. Целта е да се предложат реалистични препоръки за политики и бизнес решения, подпомагащи прехода към устойчив туризъм чрез кръгова икономика.

Освен това, при наличието на вторични данни (например от Министерството на туризма или НСИ), може да бъде извършен количествен анализ на:

- брой на туристическите обекти с устойчив сертификат към даден момент;
- промени в разходите за енергия и вода преди и след внедряване на кръгови практики;
- географско разпределение на „зелени“ туристически обекти;
- съотношение между сертифицирани и несертифицирани обекти в различни региони.

Подобен подход би позволил да се очертаят конкретните параметри на прилагане на кръговата икономика в българския туризъм, да се потвърдят или отхвърлят някои от хипотезите, изведени в теоретичната част, и да се формулират обосновани препоръки към бизнеса и институциите.

Заклучение

Въз основа на проведеното теоретично изследване могат да се изведат няколко основни извода относно икономическите предизвикателства пред прилагането на кръговата икономика в туристическия сектор в България. Кръговият модел предлага значителен потенциал за устойчиво развитие, като съчетава икономическа ефективност с отговорно използване на ресурси. Практики като повторна употреба, намаляване на отпадъците и енергийна ефективност не само допринасят за ограничаване на екологичния отпечатък, но и могат да повишат конкурентоспособността на туристическите обекти в дългосрочен план.

В същото време анализът показва, че редица икономически бариери възпрепятстват този преход – на първо място високите първоначални инвестиции, забавената възвращаемост, както и липсата на адекватна инфраструктура и институционална подкрепа. Допълнително предизвикателство е ограничената информираност сред туристическите предприемачи и потребителите относно ползите от кръговите модели. Въпреки това, устойчиви инициативи като екотуризъм, локални партньорства и сертификационни системи („Зелен ключ“, „Автентична България“ и др.) демонстрират реална възможност за икономическа полза и конкурентно предимство.

Като принос на автора в настоящото изследване се предлага методология за бъдещо емпирично проучване чрез полуструктурирани интервюта с представители на туристическия бизнес в България. Изследването цели да идентифицира степента на прилагане на кръгови практики, основните бариери, пред които бизнесите се изправят, и ролята на устойчивите сертификати. Тази концептуална рамка има потенциал да се превърне в основа за по-задълбочени секторни анализи и формулиране на адекватни управленски и политически решения.

Усилията в бъдеще следва да бъдат насочени към по-активна координация между публичния и частния сектор, насърчаване на иновации и инвестиции в устойчиви технологии, както и повишаване на информираността на туристите относно значението на устойчивото потребление. Освен това е необходимо насочване към емпирично изследване върху степента на приложение на кръговата икономика в българския туризъм, както и създаване на политики и партньорства между публичния и частния сектор за преодоляване на идентифицираните бариери. По този начин може да се ускори преходът към устойчив модел на туризъм, отговарящ на съвременните екологични и икономически изисквания. Кръговата икономика не бива да се разглежда като временна тенденция, а като стратегическа посока за развитие на туристическата индустрия в България – такава, която е не само по-екологична, но и по-конкурентоспособна.

Използвана литература

- Ангелов, П., Здравкова, С. (2023). Иновации и устойчивост: ролята на конкурентоспособността в кръговата икономика в България. (Angelov, P., Zdravkova, S., 2023, Inovatsii i ustoychivost: rolyata na konkurentosposobnostta v kragovata ikonomika v Bulgaria).
- Европейски парламент. (2024). Кръговата икономика: какво представлява тя и защо е важна, (Evropeyski parlament, 2024, Kragovata ikonomika: kakvo predstavlyava ty a i zashto e vazhna), available at: <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/economy/20151201STO05603/krghovata-ikonomika-kakvo-predstavliava-tia-i-zashcho-e-vazhna> (accessed on 3 October 2024)
- Захариев, А., Манолe, А.-Л., Барбу, К.-М., Крстич, Б., Далай, И., Стефанович, С., Радженович, Т. и други. (2024). Наръчник за предизвикателствата на кръговата икономика пред бизнеса и обществото, (AZahariev, A., Manole, A.-L., Barbu, K.-M., Krstich, B., Dalay, I., Stefanovich, S., Radzhenovich, T., i drugi, 2024, Narachnik za predizvikatelstvata na kragovata ikonomika pred biznesa i obshtestvoto), <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.36803.62242>
- Пенкова, Д. (2014). Роля на туроператорите и туристическите агенции за развитие на устойчив туризъм', с. 239-243. (Penkova, D., 2014, Rolya na turoperatorite i turisticheskite agentsii za razvitie na ustoychiv turizam', s. 239-243).
- Статев, В. (2009). "Алтернативата" в селския туризъм, Тенденции в развитието на съвременния туризъм. (Statev, V., 2009, "Alternativata" v selskia turizam, Tendentsii v razvitiето na savremennia turizam).
- Axhami, M. et al. (2023). Creating Value via the Circular Economy: Practices in the Tourism Sector, Administrative Sciences, 13(7), p. 166, <https://doi.org/10.3390/admsci13070166>
- Borrello, M., Pascucci, S. and Cembalo, L. (2020). Three Propositions to Unify Circular Economy Research: A Review, Sustainability, 12(10), p. 4069, <https://doi.org/10.3390/su12104069>
- Cornejo-Ortega, J.L. and Chávez Dagostino, R.M. (2020). The Tourism Sector in Puerto Vallarta: An Approximation from the Circular Economy, Sustainability, 12(11), p. 4442, available at: <https://doi.org/10.3390/su12114442>.
- Costa, B.J.F., Rodrigues, S.C.S.F. and Pacheco, P.M. (2020). Circular Economy and the Tourism Industry, Journal of Global Business and Technology, 16(1), pp. 45-61.
- D'Adamo, I. (2019). Adopting a Circular Economy: Current Practices and Future Perspectives, Social Sciences, 8(12), p. 328, <https://doi.org/10.3390/socsci8120328>
- Davies, S.J. and Egas, J.L. (2022). Do social corporate responsibility initiatives help to promote circular economic activity and quality of work life for

- employees?, *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 14(3), pp. 221-235, <https://doi.org/10.1108/WHATT-02-2022-0018>
- Einarsson, S. and Sorin, F. (2020). Circular Economy in travel and tourism: A conceptual framework for a sustainable, resilient and future proof industry transition.
- Ellen MacArthur Foundation. (2013). Towards the Circular Economy, available at: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org> (accessed on 3 October 2024)
- Fusco Girard, L. and Nocca, F. (2017). Dal turismo lineare al turismo circolare, *Aestimum*, pp. 51-74, <https://doi.org/10.13128/AESTIMUM-21081>
- Geisendorf, S. and Pietrulla, F. (2018). The circular economy and circular economic concepts - a literature analysis and redefinition, *Thunderbird International Business Review*, 60(5), pp. 771-782, <https://doi.org/10.1002/tie.21924>
- Ghulamrabbany, M. et al. (2013). Environmental Effects of Tourism, pp. 2329-860.
- Kaszás, N., Keller, K. and Birkner, Z. (2022). Understanding circularity in tourism, *Society and Economy*, 44(1), pp. 65-82, <https://doi.org/10.1556/204.2021.00025>
- Kirchherr, J., Reike, D. and Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions, *Resources, Conservation and Recycling*, 127, pp. 221-232, <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005>
- Kurtagić, M. (2020). Circular Economy in Tourism in South East Europe, available at: <https://cener21.ba/wp-content/uploads/2024/07/Paper-Circular-Economy-in-Tourism-SEE.pdf>
- Lee, S. (2009). Income inequality in tourism services-dependent counties, *Current Issues in Tourism*, 12(1), pp. 33-45, <https://doi.org/10.1080/13683500802248001>
- Li, K. et al. (2023). Circular economy and sustainability in the tourism industry: critical analysis of integrated solutions and good practices in European and Chinese case studies, *Environment, Development and Sustainability*, 26(7), pp. 16461-16482, <https://doi.org/10.1007/s10668-023-03395-7>
- Manniche, J., Larsen, K.T. and Broegaard, R.B. (2021). The circular economy in tourism: transition perspectives for business and research, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 21(3), pp. 247-264, <https://doi.org/10.1080/15022250.2021.1921020>
- Merli, R., Preziosi, M. and Acampora, A. (2018). How do scholars approach the circular economy? A systematic literature review, *Journal of Cleaner Production*, 178, pp. 703-722, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.12.112>
- Mosgaard, M.A., Kerndrup, S. and Lehmann, M. (2022). Circular Tourism: A Destination Approach, in L. Bals, W.L. Tate, and Ellram, L.M. (eds), *Circular*

- Economy Supply Chains: From Chains to Systems. Emerald Publishing Limited, pp. 313-327, <https://doi.org/10.1108/978-1-83982-544-620221016>
- Padilla-Rivera, A., Russo-Garrido, S. and Merveille, N. (2020). Addressing the Social Aspects of a Circular Economy: A Systematic Literature Review, *Sustainability*, 12, p. 7912, <https://doi.org/10.3390/su12197912>
- Preston, F. (2012). A global redesign? Shaping the circular economy.
- Priatmoko, S. et al. (2021). Reviving an Unpopular Tourism Destination through the Placemaking Approach: Case Study of Ngawen Temple, Indonesia, *Sustainability*, 13(12), p. 6704, <https://doi.org/10.3390/su13126704>
- Prieto-Sandoval, V., Jaca, C. and Ormazabal, M. (2018). Towards a consensus on the circular economy, *Journal of Cleaner Production*, 179, pp. 605-615, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.12.224>
- Raykova, M., Varadzhakova, D. and Gartsyanova, K. (2023). Sustainable Use of Water Resources in the Hospitality Industry, *Socio-Economic Analyses*, 15(1), <https://doi.org/10.54664/EOCQ9944>
- Renfors, S.-M. (2023). Circular Economy in Tourism: A System-Level Approach, *International Conference on Tourism Research*, 6, pp. 261-266, <https://doi.org/10.34190/ictr.6.1.1171>.
- Sifolo, P.P.S. and Henama, U.S. (2021). Sustainable Supply Chain Management Practices in the Hospitality and Tourism Sector in Africa, in M.Z. Ngoasong et al. (eds), *New Frontiers in Hospitality and Tourism Management in Africa*. Cham: Springer International Publishing (Tourism, Hospitality & Event Management), pp. 125-142, https://doi.org/10.1007/978-3-030-70171-0_8.
- Sillanpää, M. and Ncibi, C. (2019). Accelerating the implementation of circular economy, in *The Circular Economy*. Elsevier, pp. 69-109, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815267-6.00003-7>
- Sørensen, F. and Bærenholdt, J.O. (2020). Tourist practices in the circular economy, *Annals of Tourism Research*, 85, p. 103027, <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103027>.
- Sorin, F. and Sivarajah, U. (2021). Exploring Circular economy in the hospitality industry: empirical evidence from Scandinavian hotel operators, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 21(3), pp. 265-285, <https://doi.org/10.1080/15022250.2021.1921021>
- Thullah, A. and Jalloh, S. (2021). A Review of the Economic, Social and Environmental Impacts of Tourism Development, *American Journal of Theoretical and Applied Business*, 7, p. 39, <https://doi.org/10.11648/j.ajtab.20210702.12>
- Urbinati, A., Chiaroni, D. and Chiesa, V. (2017). Towards a new taxonomy of circular economy business models, *Journal of Cleaner Production*, 168, pp. 487-498, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.09.047>

- UNWTO. (2023). Available at: <https://www.unwto.org/news/international-tourism-to-end-2023-close-to-90-of-pre-pandemic-levels> (accessed on 2 October 2024).
- Vargas-Sánchez, A. (2021). The new face of the tourism industry under a circular economy, *Journal of Tourism Futures*, 7(2), pp. 203-208, <https://doi.org/10.1108/JTF-08-2019-0077>
- Vatansever, K., Akarsu, H. and Kazançoğlu, Y. (2021). Evaluation of Transition Barriers to Circular Economy: A Case from the Tourism Industry, *International Journal of Mathematical, Engineering and Management Sciences*, 6(3), pp. 824-846, <https://doi.org/10.33889/IJMEMS.2021.6.3.049>
- Velikova, E. (2019). Methodological Guidelines for the Sustainable Development of the Bulgarian Touristic Resorts through Reducing the Harmful Impact of Transport, *E3S Web of Conferences* 101:01004, <https://doi.org/10.1051/e3sconf/201910101004>
- Velikova, E. (2021). Sustainable Environmental Planning of a Tourist Destination Bulgaria - State and Trends, in: Jeon, HY. (eds) *Sustainable Development of Water and Environment*. ICSDWE 2021. Environmental Science and Engineering. Springer, Cham, Available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-75278-1_22 (accessed on 3 October 2024)
- WTTC. (2023). Available at: <https://wttc.org/research/economic-impact> (accessed on 2 October 2024).
- Yang, M. et al. (2023). Circular economy strategies for combating climate change and other environmental issues, *Environmental Chemistry Letters*, 21(1), pp. 55-80, <https://doi.org/10.1007/s10311-022-01499-6>
- Zhu, S. et al. (2022). Environmental impact of the tourism industry in China: analyses based on multiple environmental factors using novel Quantile Autoregressive Distributed Lag model, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 35(1), pp. 3663-3689, <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.2002707>

Приложение 1

Примерен сценарий за полуструктурирано интервю с представители на туристическия бизнес.

Цел на интервюто: да се съберат мнения, нагласи и наблюдения на представители на туристическия сектор в България относно прилагането на принципите на кръговата икономика, предизвикателствата пред бизнеса и възможностите за устойчиво развитие.

Участници: представители на:

- ✓ хотели и къщи за гости
- ✓ ресторанти
- ✓ туроператори и туристически агенции

Въпроси:

1. Запознати ли сте с концепцията за кръгова икономика? Смятате ли, че тя е приложима в туристическия сектор в България?
2. Използвате ли в дейността на Вашия обект/компания някакви устойчиви или „кръгови“ практики (*например намаляване на отпадъците, повторна употреба, енергийна ефективност, локални доставки*)? Можете ли да дадете конкретни примери?
3. Какви са основните пречки, които срещате (или бихте срещнали), ако решите да внедрите устойчиви и кръгови практики във Вашата дейност? (*например липса на финансиране, инфраструктура, знания, интерес от страна на клиентите и т.н.*)
4. Притежавате ли или обмисляте придобиване на сертификати за устойчивост (*например „Зелен ключ“, „Автентична България“, EMAS, ISO и др.*)? Какво Ви мотивира или възпира в тази насока?
5. Смятате ли, че потребителите проявяват интерес към устойчиви практики и сертифицирани обекти? Има ли такава тенденция сред вашите клиенти?
6. Каква подкрепа от страна на държавата, общините или други институции би била полезна за улесняване на прилагането на кръговата икономика във Вашия бизнес?
7. Какви ползи очаквате (или бихте очаквали), ако успешно прилагате принципите на кръговата икономика в дългосрочен план? (*например икономически, репутационни, екологични, конкурентни и т.н.*)

CIRCULAR ECONOMY IN TOURISM – ECONOMIC CHALLENGES AND PERSPECTIVES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Lilly Stanova, PhD student
Economics of Tourism Department
Economics of Infrastructure Faculty
University of National and World Economy
e-mail: lili.stanoeva@unwe.bg

Abstract

This study examines the opportunities and challenges of implementing the circular economy in tourism, highlighting its role in sustainable development, resource efficiency and waste reduction. It focuses on the economic barriers faced by tourism businesses in Bulgaria, including financial constraints, lack of infrastructure and low awareness. The importance of sustainable certifications such as “Green Key” and “Green Lodge” as a tool to promote responsible practices is also analyzed. As a recommendation for future research, an empirical study through semi-structured interviews with representatives of the tourism sector is proposed to identify the real challenges and the extent of implementation of circular models in the country. The proposed methodology has the potential to support the formulation of more effective policies and business strategies tailored to the Bulgarian context of sustainable development.

Keywords: circular economy, sustainable development, sustainable tourism

JEL: Q56, L83, Q01